

sintetičnost gledališča, ker se ne potrudijo z vžvljanjem v njegove zahteve in možnosti. Kajti današnje življenje s svojimi tehničnimi napravami kina, radija, tiska itd. nudi tudi navadnemu človeku mnogo večjo sliko, kot prejšnje in zato tudi človek zahteva od odra več. Burian je mnenja, da celo obširni romani ne morejo nuditi toliko epičnih možnosti, kot jih avtorju nudi oder, ki z živo sliko nadomešča nedinamični opis. Konservativno gledališče je vzelo avtorjem njihovo nekdanjo nalogo, da so namreč sami naravnost ustvarjali oder. Zato so danes potrebna vmešavanja gledaliških praktikov, kar se pogosto smatra za posilstvo dramatične literature. Novi oder zahteva enostavno akcijo, ki ne potrebuje literarnih opisov, ker je oder tehnično popolnejši in zmore isto, kar film. Razen akcije so potrebni dialogi in monologi, toda le na vrhuncih akcije. Pesnik bo pisal za novi oder pravilno, ko bo spoznal, da „sonce ni sonce, ampak rumen reflektor, ali pa da nebo ni nebo, ampak zavesa in da tla niso zemlja, da zvezde ne vzhajajo na odru, ampak da jih morda igra violinist na gosli...“ in tedaj bodo režiserjeve spremembe nepotrebne.

E. F. Burianova knjižica je vsa izraz močne volje in silnega prepričanja, ki se je že močno vtelesilo v praški sceni D³⁷. Če se zdi v brošurici marsikaj patesitično ali pa geslovito, skoraj programsko teoretično, je avtor v svoji praksi pokazal popolno sliko svoje življensko pravilne in življenja ter razvoja zmožne gledališke reforme. To je vnet in svojeglav delavec, ki poleg tehničnih iznajdb fanatično ljubi pesništvo, ki v globokih koreninah domače in tuje tvorbe najde vedno to, kar je novemu odru potrebno. Če je postavil tradicionalni oder na glavo, ni ostal le pri prekucuški gesti, ampak je takoj pričel ustvarjati nov oder na novih podlagah, ki so vse prej kot naturalistična obnova sveta. Novi teater je po Burianu tvorba idealizma, ki je izraz notranjih potreb novega človeka. Vseeno, če igra „Švejka“, staro domorodno Klicperovo igro ali pa „Aristokrate“, Wedekinda ali „Onjegina“: Burianovo gledališče ni nikdar enodnevna senzacija, ker gre do življenjskih korenin in s svojim mehanizmom ustvarja kompleten nov svet. Morda so v knjižici posamezne stvari v nepravilnem razmerju, česar je krivo navdušenje mladosti in novosti; a zasluge so ogromne: odkrita je tehnika in na prestol je posajena pesniška beseda, ki je našla na novem odru najvišjo kultivacijo.

Revolucionarna dejanja so vedno izzvala skepsko konservativne kritike. Toda kaj bi bil današnji oder brez njih? Na Češkoslovaškem so za režisersko delo podelili E. F. Burianu državno nagrado za preteklo leto, kar je značilno za višino presoje. Vpliv njegovega dela je že sedaj zelo poživljajoč ne-le doma, ampak tudi na tujem.

F. Mesesnel.

Kronika

Fran Šuklje kot politik

Šuklje ni samó učil in preiskoval zgodovine, ampak jo je pomagal tudi oblikovati, ker je bil zgodaj postal javen delavec ali politik. Bil je po lastnem priznanju v bistvu revolucionarne narave. Vzgojen v miselnosti velike francoske revolucije in poznejšega nemškega liberalizma je postal slovenski narodnjak in naprednjak, kar je pokazal že v prvem svojem uvodnem članku v „Slovenskem narodu“ 1873. leta, kjer se je odločno izjavil za svobodo in na-

¹ Politični del iz članka, priobčenega v „Jugoslov. istoriskem časopisu.“

rodnost. Spadal je med zastopnike meščanstva ali srednjega stanú, ki je bil pri nas ob njegovem vstopu v javnost ponemčen.

Ne morem pritrđiti profesorju Koblarju, da bi bila Šukljetoova osnovna črta v bistvu fevdalstvo, ki bi se bilo kazalo v absolutnosti, s katero je pojmoval državo. Plemič, zemljiški lastnik, ni poznal absolutne države, nasprotno se ji je odtegoval in jo razbijal v drobce, kjer naj bi bil sam gospodar. Absolutnost države je meščanski pojem. V boju s plemstvom je premagalo meščanstvo razkosanost srednjeveške države ter ustvarilo celotnost in enotnost — ustroj, ki naj bi bil neodvisen od različnih sestavin, nekako višje bitje nad vsem in vsakomur. To je bil pojem ustavne države, ki ji je bil nosilec meščan.

Šuklje je to absolutnost omilil ter postal zmeren narodnjak in naprednjak, kar je večkrat poudarjal tudi sam. Ako govorim po parlamentarnem običaju, ko se politično mišljenje na zunaj označuje po sedežnem redu zbornice, kjer imajo svoje prostore narodni zastopniki, potem bi označil Šukljeta, da je bil po svojem prepričanju somišljenik središča ali centra, od koder se je po okolnostih nagibal zdaj bolj na desno (Hohenwartova skupina, ki ji je pripadal, se je imenovala klub desnega središča), zdaj bolj na levo.

V političnem vprašanju je zagovarjal deželno avtonomijo in narodno enakopravnost. Bil je do neke meje „ustavoverec“, to je: Avstrija mu je s svojo ustavo dajala trdna tla, ki se ne bi bila smela izpodmakniti. Razširjenje deželne avtonomije obenem z državnim zakonom za varstvo narodnih manjšin v okviru obstoječe ustave — to je bilo njegovo politično načelo, ki ga je branil vztrajno. Narodne avtonomije si ni mogel praktično zamišljati. Priznati moramo, da se je ta pojem umeval različno. Ako bi ga bili razlagali kulturno, potem bi ga bil Šuklje odobral, nikakor pa ne v teritorialnem pomenu. V glasovitem govoru proti naučnemu ministru baronu Gautschu se je nekako za strah dotaknil južnoslovenskega državnega prava, a takoj dostavil, da tega programa tedanji slovenski poslanci sprožili ne bodo. Priznaval je, da je politično gibanje nepopolno brez radikalnega življa, ki pa ga je s svojega stališča dosledno odklanjal.

Po svoji izobrazbi in razgibanosti je bil poklican, da bi bil postal steber razčlenjene slovenske družbe, ker je z Bleiweisovo smrtjo nehala stara enoličnost. Ko so se v 80. letih pokazali prvi znaki političnega oddiha; ko se je tudi naše meščanstvo polagoma vračalo k svoji zemlji; ko je vstalo precejšnje število izobraženih posvetnjakov: takrat bi bilo treba, da bi se bil narod organiziral v razčlenjeno skupnost. Fran Levstik je bil dal mlademu rodu kulturno in politično smer, ko je zavestno nadaljeval, kar je bil v omiki postavil Prešeren, a v politiki 1848. leto: svobodno duhovnost in državno zvezo s slovanskim jugom. To je bila v bistvu vsebina mladoslovenskega gibanja, ki mu je pripadal tudi Šuklje in je označil njegov izvir tako, da je nastalo ne samo kot odmev takratne miselnosti v Evropi, ampak obenem tudi kot odpor proti Bleiweisu in njegovi bližnji okolici, ki je odpravljala mladi naraščaj.

Šukljetu od početka ni zadoščala niti ločitev cerkve od države. Pozneje se je v učinkovitem govoru zoper barona Dumreicherja dotaknil spora med vero in vedo, ki ga je ugotovil, ne da bi se bil hotel dalje baviti s tem, ali je to nasprotje resnično ali samó navidezno; toda odločno se je ob tej priliki postavil proti konkordatski šoli, a obenem terjal, da se mora enotnost pouka v ljudski šoli kazati v spoštovanju

pred pozitivnim veroizpovedovanjem in njegovimi duhovniki. Na drugi strani se je pa uprl Mahničevim nazorom; zato je odklanjal načela I. katoliškega shoda, ki so mu pomenila „nadvlado, diktaturo cerkvene oblasti nad vsemi pojavi javnega, slovstvenega, umetniškega in socialnega našega življenja“, kar bi „ugonobilo in zamorilo narodno prihodnost našo in vsak duševni napredek“.

Gotovo so bili potrebni pogoji za vsakdanje življenje, ker bi bil sicer narod lahko opešal, da ne bi bil sploh sposoben za nobeno večje prizadevanje; toda nikdar ne bi bili smeli izgubiti izpred oči ali se oddaljiti od končnega namena: politične svobode. Vse svoje korake bi bili morali uravnjavati v smeri proti temu namenu.

V tem oziru sta grešila vsak po svoje: elastični Šuklje in radikalni Tavčar, prvi znanstvenik, a drugi umetnik. Po pravici je očital Ivan Prijatelj zamujeno priliko slovenskemu naprednjaštvu, ki je v boju z Mahničem izgubilo bitko. Oboji: elastikarji in radikalci bi se bili morali najti; zakaj Šukljetova stvarnost, čut za dane možnosti bi bil potrebno dopolnilo Tavčarjevemu in Hribarjevemu radikalizmu. Seveda bi bilo treba popraviti osnovo pri vseh treh, ker Šukljetova deželna avtonomija v okviru Avstrije, Tavčarjevo „planinsko hrvaštvo“ in Hribarjevo čustveno slovanstvo niso mogli biti politični vzori malega, v več dežel razbitega, nesamostojnega naroda.

Tudi v gospodarstvu je kazal Šuklje umerjenost in bil po lastnem priznanju v davčnih vprašanjih precej fiskalist. Slovanska politika se je izčrpavala v boju za jezik, a pri tem zanemarjala gospodarski napredek. Šuklje je spoznal pomembnost občil (cest in železnic), s čimer si je pridobil trajno priznanje svojih rojakov. Uvidel je, da so skoraj vsi slovenski denarniki (Gorup, Hočevar, Kalister in dr.) obogateli bolj ali manj iz davčnega zakupa ali „ibljatarstva“. Dosegel je, da je Kranjska sama prevzela pobiranje deželnih doklad in državne užitnine, s čimer si je okrepila svoje dohodke. Grajal je, da se zvišujejo deželne doklade pri indirektnih davkih, ki zadevajo vsakogar, a ne vsakogar enako. Terjal je uvedbo rastočega osebno-dohodninskega davka; ako bi pa ta davek ne bil zasegel popolnoma kopičenja kapitala, naj bi se bil pritegnil davek na zapuščine.

Šuklje ni zapiral oči pred dejstvom, da se je poleg narodnega vprašanja pojavljalo vedno bolj tudi družbeno. Spoznal je, da „pretirani enostranski individualizem ne more osrečiti narodov ter da je treba človeško družbo pojmovati tudi s socialnega vidika“. Opominjal je, naj se resni ljudje bavijo z družbenim vprašanjem, ker v dogledni dobi nastaneta dva tabora: eni, ki hočejo braniti svoje imetje in staro omiko, a drugi, ki „ničesar nimajo, pa s pohlepno roko segajo po vsem“. Zakaj v primeri s tem sovražnim napadom so bili „navali krutih srednjeveških barbarov prava igrača“. To pretirano nasprotstvo mu je narekovala skrb, češ, mi napredujemo počasi, ker nimamo svojega plemstva in krepkega meščanstva, a množina naroda, kmetje in delavci, ti bi bili težko iz svoje moči zdržali narodno samobitnost nasproti pritisku dveh velikih kulturnih narodov, med katerima živimo, ako bi nam ne bila ohranila narodnosti v prvi vrsti slovenska duhovščina. Bil je zagovornik splošne volilne pravice, a ne enake, češ da imajo volilci različno zanimanje in pomembnost za državo ter da nasledki takšne volilne pravice niso najboljši. Pobijal jo je s stališča omike, češ da je ta odvisna predvsem od srednjega stanu. Uvidel pa je krivico, ki se je godila nižjim stanovom s tem, da se jim ni dala politična pravica; zato je bil v načelu na primer za Taaffejevo volilno reformo, ki

jo je pokopal poleg Poljakov in nemških liberalcev prav slovenski poslanec graf. Hohenwart. Od početka se je Šuklje bojeval zoper socializem, ki maje fundamente države, „s konservativnega stališča“; zato je nasprotoval v soglasju s kanonikom Klunom tudi krščanskosocialnemu gibanju, a pozneje se je sprijaznil in celo spojil z njim, čeprav je ostal v njem tuje telo, kakor je dobro pripomnil profesor Koblar.

Naposled bi hotel navesti o Šukljetovi politični osebnosti označbo, ki mi jo je podal njegov najstarejši in poleg Janka Kersnika najboljši prijatelj Fran Levec takole: veliko znanje, izvrsten govornik, velikanski spomin, žilava delavnost, fin takti in precejšnja diplomatska pretkanost.

Dragotin Lončar.

Nekaj misli Tomaža G. Masaryka*

Demokracija temelji na javnosti, kar je posledica načela o svobodi in enakosti.

S svobodo tiska se zavaruje pravica kritike vsega državnega in javnega aparata sploh in seveda tudi kritika oseb. Kritika je pogoj in metoda znanosti in znanstvenosti; kritika je pogoj in metoda demokratične politike.

Pravica do kritike, do kritike v vseh področjih, je pravica politične iniciative.

Dolžnost in pravica demokratične javnosti odstranjujeta tajnost in prikrivanje, augurstvo v najširšem pomenu besede: razvoj in napredek nravnosti in vsega javnega in zasebnega življenja pomenita, odvajati se laži in lažnivosti.

Najboljši katoliki so vedno kritizirali nedostatke svoje cerkve — cela knjižnica bi ne zadostovala, da bi zbral vso to literaturo od početka katolicizma pa do reformacije: čim pa se je težnja po reformi izločila iz cerkve in so nastale celo nove cerkve, je stara cerkev postala stranka.

Z ločitvijo cerkve od države morajo postati cerkve in njih religije neodvisne od države — in država mora biti neodvisna od cerkve. Vera mora biti stvar svobodnega prepričanja.

Prava demokracija ne bo samo politična, pač pa tudi gospodarska in socialna.

Tako imenovani kapitalizem ne greši toliko s svojo produkcijo, kakor s tem, da si morejo ljudje, ki ne proizvajajo in celo niti ne delajo, nezasluženo prisvojiti plodove poštenega dela.

Vse demokratične države so doslej samo poskus demokracije.

Sovražnik narodov in ljudstva ni ljubezen do naroda, pač pa šovinizem. Ljubezen do svojega naroda ne zahteva od nas, da ne ljubimo drugega naroda.

* Iz Masarykove knjige: Svetovna revolucija, ki je pravkar izšla v „Naši založbi“.